

http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(15)

Dr. Öğr. Üyesi Samet AZAP¹⁷⁹

**KIRGIZİSTAN'DAKİ ÜRKÜN KATLIAMI ve TÖLÖGÖN KASIMBEKOV'UN KIRGIN
ROMANINA YANSIMALARI¹⁸⁰**

**URKUN MASSACRE IN KYRGYZSTAN and ITS REFLECTIONS UPON THE NOVEL OF KIRGIN
BY TÖLÖGÖN KASIMBEKOV**

ÖZ

Türkistan tarihinin karanlık sayfalarında yer alan, Ruslar tarafında işgal edilen topraklarında yaşama imkânı kalmayan Kırgız Türklerinin başkaldırısı ve zorunlu göçü Ürkün katliamı olarak bilinir. Sömürgeci bir anlayışla Türkistan'a gelip yerleşen Rusya'dan getirdiği Rus köylülerini bölgeye yerleştiren ve bölgeyi Ruslaştırmaya çalışan; bölge halkının hayvanlarını, topraklarını zorla ellerinden alan Çarlık yönetimi halkı isyan noktasına getirir. Önce küçük guruplar halinde başlayan isyan geniş bir alana yayılır. Ruslar isyanı kanlı bir şekilde bastırır çoluk çocuk demeden halkı katlederler. Çin'e kaçmaya çalışan insanların büyük bir kısmı da soğuktan donarak ölmüş ya da kutlara yem olmuştur.

Yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği bu olayları Kırgız tarihi romancılığının kurucusu kabul edilen Tölögön Kasımbekov Kırgın adlı romanında işler. Gerçekle kurguyu iç içe katan Kasımbekov, romanda arşiv belgelerinden ve gerçek yaşamdan seçtiği kişilerden de yararlanarak belgesel roman türünde Ürkün katliamını anlatır. Çalışmada Ürkün katliamının gerekçeleri, Rusların sömürgeci zihniyeti ve katliamın sonuçlarının anlatılmasından sonra Kırgın romanına yansımaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Kırgız Türkleri, Ürkün katliamı, Sömürgecilik, Tölögön Kasımbekov, Kırgın romanı.

ABSTRACT

Taking place in the dark pages of Turkistan's history, the rebellion and deportation of Kyrgyz Turks having no chance to live in their lands invaded by Russians is known as Urkun massacre. The Tsarist regime took hold of Turkistan with a colonial mindset, populated the Russian villagers here in this region who it brought there from the Russian territory to 'Russify' this land and extorted the livestock and lands from the local people, and it would eventually get them to the uprising point. The rebellion started early in small groups but later spreaded over a large area. The Russians bloodily suppressed the revolt and slaughtered all the people including women and children. A great majority of individuals froze to death or fell a prey to wild beasts during their escape towards China.

These events in which hundred thousands of people are dead are mentioned in his novel of Kırgın by Tölögön Kasımbekov renowned as the founder of Kyrgyz historical novelism. Featured by his mixing facts and fictions, Kasımbekov narrates the Urkun massacre in the form of documentary novel, using the novel characters that he selected from the archive documents and real life. This study aims to describe the reasons for and the consequences of the Urkun massacre and the colonial mentality of Russians, as well as to examine its reflections upon the novel of Kırgın.

Keywords: Turkistan, Kyrgyz Turks, Urkun massacre, Colonialism, Tölögön Kasımbekov, the novel of Kırgın.

¹⁷⁹ Dr. Öğretim Üyesi Samet AZAP; Kastamonu Üniversitesi; Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü; Kastamonu/TÜRKİYE; sametazap@hotmail.com

¹⁸⁰ Bu çalışma 21.07.2017 tarihinde, Kayseri'de düzenlenen Uluslararası Türk Birliği Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuş ancak basılmamıştır.

A. Ürkün Katliamı tarihsel verileri

1916 yılında yaşanan Ürkün¹⁸¹ katliamı, Kırgız Türklerinin emperyalist sömürgeci Rus zihniyetine karşı yer yer başlayan ayaklanmaların kitlesel bir başkaldırıya dönüşmesidir. Ayaklanmayı hazırlayan etkenler nelerdir önce bunların üzerinde durulmalıdır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Türkistan topraklarına önce keşif ekibi gönderen Ruslar, Hokant, Buhara ve Hiva hanlığının iç çekişmelerle uğraştığını birlik kuramadıklarını ve entrikalarla boğuştuklarını anlayınca Türkistan'ı egemenliği altına alma yolunda ilk adımlarını atar. 1868'de Buhara Hanlığı, 1873'da Hiva Hanlığı ve nihayet 1876'da Hokant Hanlığının çöküşüyle Ruslar Türkistan topraklarındaki hâkimiyetlerini gerçekleştirirler.¹⁸² Ruslar egemenliklerini perçinlemek ve bölgeyi Ruslaştırmak için Rusya'dan getirdikleri fakir Rus köylülerine başta Kırgız Türkleri olmak üzere bölgede yaşayan halkların topraklarını verirler. Boluş adını verdikleri kendilerine bağlı yerel idareciler atarlar. Daha sonra hayvanları da ellerinden alınan halkın yaşam alanları gittikçe daralır. Çar tarafından çıkarılan cephe gerisinden görev emri ise bardağı taşıran son damla olur. Bayram Kodaman'ın kaleme aldığı makalesinde Ürkün'ün nedenlerini şu şekilde yedi maddeyle özetlenebilir;

1. Şüphesiz Müslüman Türklerin memnuniyetsizliğinin sebebi ve ana kaynağı sömürgeci yönetim, yani Türkistan'da sömürgeci olarak Rusya'nın varlığı.

2. Hristiyan Rus göçmen nüfusunun yerleştirilmesindeki açgözlülük, Yedisu bölgesinin verimli topraklarında günden güne artan sayıda Müslümanların üzerinde demiryolu işçileri olarak Rus göçmenlerin çalıştırılması. Bu durum Türkler ve Ruslar arasında düşmanca durum ortaya çıkarması yanında etnik ve dini gerilim yaratması,

3. XX. Yüzyılda gerçekleşen Türkistan'daki olaylar yüzünden Rus sömürgeciliğinin en yükseğe ulaşması genel bir başkaldırıya yol açabilirdi. Rus otoriteler bu tehlikeli duruma karşı Rusya'dan göçmenler ve işçileri silahlandırdı. Onlar düzeni kurmak için kendilerini korumaya gittiler. Bu Rus politikası bölgedeki Müslümanlar arasında korku ve kaygı yaratması,

4. Müslümanların neden başkaldırdıklarının başlıca sebeplerinden biri de Türkistan'daki Rus yönetiminin sivil bürokratlar ve az sayıda askerle ağır önlemler alması,

5. XX. Yüzyılın başlarında Türkistan'daki insanlar genellikle göçebe, yarı göçebe ve çiftçi olarak çiftlik hayvanları ile orta şartlarda yaşıyorlardı. Bunun yanı sıra onlar dini duyguları ve yüksek milli gururları ile fakir insanlar olması,

6. Türkistan'daki İslamcılık ve Türkçülüğün etkisi

7. Ruslar, Türkistan'ın nüfusunu Rus kökenli yapmak için yerli halkı Ruslaştırmaya başlamaları.¹⁸³

Kodaman'ın da belirttiği gibi Ürkün'ü hazırlayan ana etken Rusların bölgede yarattığı huzursuzluk ve sömürgeci anlayıştır.

Ürkün olayı bir halkın nasıl yok edilmek istendiği, Rus Çarı'nın Kırgız halkı üzerindeki baskı ve zulmünün göstergesidir. Toprakları ellerinden alınan, her yerde gördükleri baskı, zulüm ve tecavüzler sonucu varlık alanları çiğnenen, onurları ayaklar altına alınan Kırgız halkı, tahammül gücünü yitirerek, Çin'e doğru yola çıkar. Ancak Çin sınırının yüksek dağları ile eli kanlı Rus askerleri arasında sıkışan halkın kaynaklara göre yüz binlercesi soğuktan ve açlıktan hayatlarını kaybetmişler kurda kuşa yem olmuşlardır. Geride kalanlar ise, Rus askerinin silahlarından çıkan mermilerle katledilirler. Ürkün olayı, bir katliamın olması yanında, bir direnişin de öyküsüdür.

1916 yılına gelene kadar Çarlık yönetiminden memnun olmayan yerli halk defalarca tepki gösterir. 1885 yılında Fergana'da, 1897 yılında ise Taşkent'te büyük isyan hareketleri yaşanır. Halk 1900 yılında 75

¹⁸¹ Divanü Lugati't Türk'te "Ürkti" ve "Ürkün" kelimeleri şu şekilde açıklanmıştır: goy ürkti: Koyun (gece ya da gündüz, kurt ya da benzer bir şey nedeniyle) ürktü; bodün ürkti: Düşmanın ortaya çıkmasıyla birlikte halk ürktü ve dehşete kapıldı; Ürkün: Düşmanın yaklaşması nedeniyle halkı saran ve kalelere ve hisarlara kaçmalarına neden olan dehşet ve korku anlamına gelir. (Mahmûd el Kâşgarî (2007), *Divanü Lugatit Türk*, Kocabalı Yayınları: İstanbul, , s. 638)

¹⁸² Bayram Kodaman, (2012), "Causes of the Urkun: The Genocide of 1916", SDU Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, Sayı: 26, s. 22.

¹⁸³ Kodaman, a.g.m., s.22-24.

kez, 1905'te 235 kez, 1910 yılında 334 kez ve 1915 yılında 372 kez değişik bölgelerde isyan eder.¹⁸⁴ 1916 yılında ise kanlı katliama yol açan Ürkün ayaklanması gerçekleşir. Füsün Kara, Ürkün ayaklanmasını anlattığı makalesinde, ayaklanmanın nedenleri arasında şunları gösterir; 1914 yılında başlayan birinci dünya savaşının getirdiği açlık ve fakirliği bahane eden Rus hükümeti ve kapitalistler, savaşı bahane ederek ülke halkını daha fazla talan edip, tarımın ve hayvancılığın geri kalmasına yol açmış, halktan zorla vergi almışlardır. 1915 yılından itibaren yerli halktan askerlik hizmeti yapmalarına karşılık olarak gelirlerinden ek olarak yüzde 21 askerlik vergisi alınması emredilmiştir. Bunun dışında 1916 yılında Rus cephesine 40.899.244 pud¹⁸⁵ pamuk, 38.044 kare arşın¹⁸⁶ keçe, 3.109.000 pud pamuk yağı, 299.000 pud sabun, 300.000 pud et, 50.000 pud kene otu, 473.928 pud balık, 70.000 at, 12.797 deve, 13.441 çadır gönderilmiştir. Kırgız halkının en önemli topraklarından, otlak yerlerinden ve su kaynaklarından mahrum kalışı sonrası içine düştüğü fakirlik, açlık ve kitlesel ölüm yaşanması isyanın sebeplerindedir. 1916 isyanının diğer bir nedeni ise, halkın derdini anlatacağı bir mercii bulunmamasıdır.¹⁸⁷ 15 Haziran 1916 tarihinde Çar II. Nicholas imzasıyla çıkan fermanla 23-45 yaş arasındaki Kırgız erkeklerinin cephe gerisinde görevlendirilmesi bardağı taşıran son damla olmuştur.

İsyanın en önemli nedenlerinden biri de, yaşanan açlık ve sefaletin yanı sıra, halktan vergi alınması ve çok sayıda Rus çiftçisinin o topraklara gelmesi ve onların yerleştirilmesinde Kırgızlara yani yerli halka karşı zor kullanılmasıydı. Rus çiftçileri yerli halkı insan yerine koymamış, aşağılamış, yaşamın kaynağı sularını bile ellerinden almışlar, onları topraklarını bırakıp gitmeye mecbur bırakmışlardır. Bunlarla beraber yerli halkın dinî inançları gibi hakları da sınırlanmış ve Kırgızistan topraklarına Rus isimleri verilmeye başlanmıştır. Amaçları yeni Rusya yaratmaktır.¹⁸⁸ Bütün bu nedenler neticesinde, sabrı taşan halk yılların getirdiği öfke ve nefretle isyan eder.

İlk başkaldırı, 4 Temmuz 1996'da Semerkant bölgesinin Hocent şehrinde başlar. Burada toplanan 6-7 bin kişilik halk, karakol binasını kuşatıp ameleliğe gitmeyeceklerini söyler.¹⁸⁹ Hocent isyanı tüm Türkistan'da duyulur. İsyân Kırgızistan'ın kuzeyine Bişkek, Evliya-ata dağlık bölgelerine sıçrar. Narın bölgesindeki isyanlarda halk silahlanarak başkaldırır. Oradan halk isyanları; Tokmak iline bağlı Tinayev, Narmambetov, Baysaidov, Canıyev, Şemsin, Buranın, Issı Atın, Timur Bolatov ve başka ilçelerde de çıkar. Talas'ta ve Tokam'da ki isyanlarda halk orduyla çatışır. Ancak çok iyi silahlanmış Rus birlikleri karşısında isyancılar ağır kayıplar verir. Ruslarla baş edemeyeceklerini anlayan halk, vatanlarını terk etmek zorunda kalır. Bazı kaynaklara göre 300.000, bazılarında göre 100.000, bazılarında göre ise 274.000 Kırgız Türk'ü hayatını kaybetmiştir.¹⁹⁰ Kitle halinde yapılan direniş hareketinin olumsuz sonuçlanması Kırgızların bir birlik halinde hareket edememelerinden dolayıdır. Çünkü "kalabalıklar, yalnız yıkıcı kuvvete sahiptirler. Bunların üstünlüğü ve hâkimiyetleri her zaman bir karmaşa ve düzensizlik ifade eder."¹⁹¹ Bu düzensiz isyan hareketi de felaketle sonuçlanır. Halk varını yoğunu toplayarak Çin'e doğru kaçar. Ancak açlık ve sefalet ve soğuk hava ile Rusların ateş gücü karşısında yüzbinlerce insan hayatını kaybeder.

B. Ürkün Katliamının kurgu-gerçeklik ilişkisi bağlamında Kırgın romanına yansımaları

Kırgız yazar Tölögön Kasımbekov'un 2004 yılında yayımlanan Kırgın romanı, yazarın son romanıdır. Romanın diğer adı Kırgız Türkçesi Çapkın'dır. Roman, 1916 yılındaki "Ürkün" olayını anlatarak, Rusların

¹⁸⁴ H. Karasuyuulu, (1993) "1916 Cıldağı Kötörülüş Cönünde", *Ürkün*, Bişkek, s. 217.

¹⁸⁵ Pud: Eskiden Ruslar'da kullanılan 16. 3 kiloluk ağırlık birimi.

¹⁸⁶ Arşın: 71 cm'lik uzunluk ölçüsü birimi.

¹⁸⁷ Füsün Kara, (2011), "1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün", *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages and History of Turkish on Turkey* Volume 6/2 Spring p 537-546, Turkey.

¹⁸⁸ Mayramgül Dıykanbayeva (2014), "1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 3/3 2014 s. 112-126, *TÜRKİYE International Journal of Turkish Literature Culture Education* Volume 3/3 p. 112-126, TURKEY, s. 116.

¹⁸⁹ Kara, a.g.e., s. 541.

¹⁹⁰ Kara, a.g.e., s. 543-544.

¹⁹¹ Gustave Le Bon (2012), *Kitleler Psikolojisi*, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayınları: Ankara, s. 9.

Türkistan'ı işgalinden sonra gelişen olaylar üzerine kurgulanmıştır.¹⁹² Kırgız tarihi romancılığının kurucusu kabul edilen Kasımbekov, nehir roman tarzında dört tarihi roman kaleme alır. Kırılan Kılıç, Baskın, Kırgın ve Kelkel (Diriliş).¹⁹³ Yazar bu romanlarını Rusların Türkistan topraklarına ilk gelişiyle başlatır, yerleşmeleri, bölge halkına yaptıkları katliamları ile devam eder sözde barış şartnamesini imzalamaları ile sonlandırır. Roman tarihi kitabı titizliğiyle hazırlanmış olup gerçekle kurgunun iç içe geçmesiyle oluşturulmuştur. Yazar yaşanan tüm gerçekliği resmi arşiv belgelerine dayanarak, köy köy gezerek canlı şahitlerden yararlanarak ve tarihte yaşamış gerçek kişileri seçerek anlatır. Yazarın bu doğrultuda kaleme aldığı üçünü romanı Kırgın'dır.

İşgal, bir halkın yok olma sürecinin önemli bir aşaması, varlık alanlarına yapılan mücadelenin ve sınırların açık ihlalidir. Kırgın romanında Rus işgalinin ve işgalin getirdiği kötücül sonuçları deneyimleyen Kırgız Türklerinin başkaldırışı, ancak yitip gidişi/yok oluşu, kayboluşu görülür. Romandaki karakterlerden Kırgız çiftçi Cayloobay'ın evinin yanına gelip yerleşen Rus aileye karşı olan şaşkınlığı, işgal sonucu bölgeyi Ruslaştırma politikasının göstergesidir; “büyük kara tebeteyli (milli şapka) adam kamışlık tarafa doğru yavaş yavaş yürüyordu. Uzaktan göç edip gelen fakir Rusları gördü. Daha önceden Ruslara arazi ayırıldığını duymuştu. “Bunlar nereden geldi başımıza!” diyerek sinirlendi” (s. 2). Kasımbekov, kitabın başında geçen, iç monologla aktardığı alıntıdan Türkistan topraklarını ele geçiren Rusların bu bölgede kalıcı olacağı anlaşılır. Caylobay'ın “bunlar nereden geldi başımıza” söylemi zaten savaş yüzünden zor günler geçiren halkın başına geleceklerin habercisidir. Ruslar, ele geçirdikleri bölgelere Rusya'dan getirdikleri fakir çiftçileri yerleştirerek bölgeyi kendi kontrollerinde tutmayı amaçlarlar.

Kırgız halkının zor zamanlarında halkının zarar görmemesi için elinden geleni yapan romanın baş kişisi Şabdan, emperyalizme karşı “ilk dinamik atılımı”¹⁹⁴ yaparak Ruslar arasında büyük yankı uyandıran “beyanname”yi yazar. Şabdan'ın halkının refahını düşündüğü belge şu şekilde özetlenebilir;

1. Türkistan bölgesinin Müslüman Kara Kırgız halkına, aynı zamanda Ceti-Suu Bölgesi'nin Kırgız-Kazağına “ Ruhsal Müslüman Meclisi” denen dini kurum olması gerek.

2. Bu halk ta eskiden beri kutsal Kur'an ilmine bağlı olan halktır. Müslüman şeriatları ve onun nasihatleri tutarlar. Buna inanılarak Müslümanların aile, nikâh, vasiyet meseleleri tamamıyla Ruhsal Müslüman Meclisine göre oluşturulması lazım.

3. Müslümanlık ve ona ilişkin fikirler, işler Ruhsal Müslüman Meclisinde toplandıktan sonra, mescit, mektep, medrese inşa etmek gerekir, ana dilde dersler vermek ona göre öğretmenleri seçme hakkı da verilmeli, tüm Müslüman mekteplerinde yönetim de sadece kendileri tarafından yürütülmelidir.

4. Bunlarla beraber şehirlerdeki Rus liselerinde görülen “Zakon Bocya” (Tanrı kanunu) dersinin yerine Müslümanlar için dini derslerin okutulmasına izin verilmelidir.

5. Rus uyrukluğuna geçen tüm Müslüman halkına İmparatorluğun tüm bölgelerinde Kırgız, Tatar ve Doğu bölgesindeki Müslümanların ana dilinde gazete, dergi, kitap yayımlamalarına, yayımlananların tüm bölgeye satışa çıkmasına izin vermek lazım.

6. Türkistan Müslümanlarının tümüne vatanından yer sahibi olma yani vakuf (müslümanlarda devlet tarafından hayırseverlik veya dinsel amaçla verilen mülk) hakkı verilmeli. Dini yöneticiler olarak vakuflara geri verilmeyecek şekilde bunları özel olarak gözetleme işini Müslüman Meclisine vermeli...

Şabdan Cantayev (s. 42)

Bu beyanname halkının din ve vicdan hürriyetinin korunmasına yönelik istekleri içerir. Dini, sosyal, siyasi ve kültürel anlamda yaşanan işgalin ve baskının görüntüsü olan beyanname Şabdan'ın halkının nabzını tutarak oluşturduğu bir bağımsızlık bildirgesidir. Ancak her bakımdan kuşatılan; toprakları, varlıkları ele geçirilen halkın bu talepleri sonuçsuz kalır. Ruslara karşı korkusuzca halkının özgürlük taleplerini içeren beyannameyi yazan Şabdan'ın kendi halkının menfaatini düşünmesi Ruslarda tedirginlik yaratır. Şabdan'ın

¹⁹² Roman, Türkiye Türkçesine aktarılmamış olup, çalışmada romanın Kırgız Türkçesi baskısından yararlanılmıştır. Alıntılar ve sayfa numaraları bu baskıya aittir. (Tölögön Kasımbek (2004), *Kırgın*, Biyiktik Basması: Bişkek.)

¹⁹³ Yazarın bu romanlar dışında sosyal konulu *Cetilgen Kurak* adlı bir romanı daha vardır.

¹⁹⁴ Bourneur; Roland, a.g.e., s. 153.

istekleri ilk bakışta normal gibi görünse de bunlar işgal altındaki bir ülkenin başkaldırabileceği düşüncesini doğurur. Büyük kırgının gerçekleşmesine de halkın talepleri etkin rol oynar.¹⁹⁵

Rusların topraklarını ellerinden almaları yanında inanç özgürlüklerini ve dillerinin de yasaklanması karşısında başkışı son ümitle beyannameyi yazar. Şabdan; “kökümüz aynı olan Osmanlılarda çok uluslu halklar varmış, ama hayat şartlarının Müslüman Osmanlılarınkinden pek farkı yokmuş” (s. 42). Osmanlı’daki inanç özgürlüğüne dikkati çeken Şabdan, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim halkın inanç özgürlüğü engellenmezken; Türkistan Coğrafyasında yaşayan Müslüman halkın rahatça inançlarını, ibadetlerini yerine getirememelerine tepki gösterir.

Kasımbekov, Rus istilasının siyasi ve ekonomik yayılma alanlarını sayısal veriler kullanarak şimdileştirir;

Prjevalsk’ta 1900 yılında halkın sadece %11’i, Ruslar’dan oluşuyordu. Ruslar arazilerin % 24,8 ‘ine sahip olmuşlardı. Her yıl çoğalan Rusların sayısı %21,1’e çıktı ve toplam arazinin % 67,3’ne sahip oldular. Pişpek’te Ruslar halkın %38’ini oluşturdu ve arazinin % 57,3’e sahip oldular. Tüm Ceti-Suu bölgesinde 1868-1883 yılları arasında 36 stanitsa oluşup, gittikçe çoğaldı ve 1905 yılına kadar Tüm Issık-Göl bölgesini kuşattı, Kayındı’dan Kemin’e kadar, sonra Sarı Özön’e kadar yayılmıştır. Her yere Rus ünlülerini adları verilmiştir. Artık Çon Kemin “Novorossiyski”, Kara Koçkor “Stolpino”, Cumgan “Belotsarskoe” olarak adlandırılıyordu. (s. 43)

Yukarıdaki verilere göre, Rusların yıllara göre sahip oldukları topraklardaki artış ve nüfuslarının hızla çoğalması bölgenin Ruslaştırılma amacının göstergesidir. Halkın önce direncini kıran ardından kendi halkını iskân politikasıyla bölgeye yerleştiren Ruslar, 1916 isyanının ve katliamının gerçekleşmesinden sonra bölge üzerinde tek hâkim güç konumuna yükselirler.

Kasımbekov tarafından romanda da anlatılan Andican’daki isyanı yöneten, 45 yaşındaki Madalı isimli Kırgız, bu isyanın sebebini şu şekilde açıklar; “Ruslar insanlarımıza içki içmeyi öğretiyorlar. Cami, medreseleri kapatıyorlar. Dinimize baskı uyguluyorlar. Buna dayanmak mümkün değil”¹⁹⁶ Bu ayaklanma Madalı’nın ölümüyle ivme kazansa da Ruslar tarafından acımasız bir şekilde bastırılır. Madalı’nın anlattıkları, isyanın sadece siyasi baskı nedeniyle değil, kültürel ve dinsel baskı sonucu ortaya çıktığı anlaşılır. Ruslar, Kırgız halkının topraklarını, mallarını-mülklerini ellerinden almaları yetmezmiş gibi, inanç özgürlüklerini de kısıtlayarak halkı “Hristiyanlaştırmak” isterler. Halkın kutsal değerlerine yapılan müdahale, ayaklanmada ana etkenlerden biridir. Müslüman halka zorla içki içirmek istenmesi, camilerin ve medreselerin kapatılması, her yandan kuşatılan; dili, dini varlık alanı yok sayılan Kırgız halkının başkaldırarak direnişe katılmalarına neden olur.¹⁹⁷

Kasımbekov, Kırgın romanında bu ayaklanmanın halk üzerindeki yıkıcı etkisini, kahramanlarının ruhsal dünyalarında açtığı derin tahribatı ve Rus yönetiminin tiranlaşan yüzünü bir canlı şahidin 1917’de mahkemede anlattıkları ile ortaya koyar;

Herkes başına geleceği anladı, evden çıkmasan da öldüreceklerdi, ata binsen de öldüreceklerdi, dağa kaçsan da öldüreceklerdi, silah alsan da öldüreceklerdi. Bu şartlarda biçareler kendilerini nasıl kurtaracaklardı? Generallerin en önemli amacı tarımcı Rusların tümünü silahlandırmak ve Kırgızların yerini, hatta hayvanlarını almaktı. Böylece onları yaşamdan uzaklaştırmaktı. Sonra yerli halk karşılık gösterirse sevinirlerdi. Hemen dağlara götürecek orada hepsinin öldürülmesi planlanmıştı.

(Kırgında 5 Mayıs 1917’de Taşkent’te gerçekleştirilen mahkemede Broydo isimli şahidin konuşmasından) (s. 114)

Kırgız halkının var oluş mücadelesi içine girmekten başka çareleri kalmaz. Ancak silah gücü bakımından kendilerinden oldukça güçlü Ruslara karşı yapacak pek bir şeyleri yoktur. Toprakları, hayvanları ellerinden alınan halkın trajik yazgısı varlık ile yokluk arasındaki ince çizgide bir oluşa doğru yol alır. Ruslar

¹⁹⁵ Samet Azap (2016), *Tölögön Kasımbekov, İnsan ve Eser*, Bengü Yayınları: Ankara, s. 195.

¹⁹⁶ K. S. Moldokasimov (2012). *Erkindik Üçün Küröştün Baraktarı cana Sabaktarı, 1916 Cıl. Azattık Kötörülüşi*, Biyiktik Yayınları, Bişkek, s. 58.

¹⁹⁷ Azap, a.g.e., s. 203.

tarafından her türlü zulme uğrayan yok edilmek istenen halkın tek kaçış yeri dağlardır. Ancak dağlara kaçan halk da Rus komutanların önderliğindeki askerlerin kurşunlarına maruz kalır.¹⁹⁸

Rus güçlerinin halkın yaşam hakkını elinden alarak onlara karşı koymaktan başka çare bırakmaması isyanı doğurur. Yiyecekleri, toprakları ellerinden alınan, değerleri hiçe sayılan halk isyan ederek milli bir direnişi başlatır. Ürkün olayını tüm açıklığıyla anlatan Kasimbekov, halkının nasıl itibarsızlaştırıldığını ve değersizleştirildiğini Preobrajenskiy'e 28 Eylül'de yazılan mektuba romanda yer vererek anlatır;

Mektup

Preobrajenskiy'e 40 kilometre yakın yerde Lekovur ekibi Kırgızlardan 208 hayvanını aldı ve karşılık göstereni ise öldürdü. Bizden bir at öldü.

Yarbay Geysig

28 Eylül (4 Ekim) (s. 116)

Hayvanları zorla ellerinden alınan Kırgız halkı, Rusların gözünde ölen bir atlarından önemsizdir. Zamanın çağdışı uygulamalarının merkezi olan Türkistan coğrafyası, totaliter rejimlerin mankurtlaştırma sürecinde halkı nasıl sömürdüğünün şahididir. Yüzbinlerce Kırgız Türkü'nün evlerinden atılarak katledilmesi ve bir at kadar değersiz görülmesi yaşanan trajedinin boyutunun göstergesidir.

Dünya tarihinin karanlık bir sayfası olan 1916 Ürkün katliamının anlatıldığı sahneler de, mekânın darlaştığı, labirentleştiği anlardır. Büyük bir kıyıma yol açan ürkün, Kırgız halkının özgürlükleri için ayaklanmaları, geri dönüşü olmayan yitime neden olur. Romanda halkın temsilen anlatılan genç Tegimbay'ın gözünden yazar kıyımı şu şekilde anlatır;

Tegimbay (...) kimsenin kimseyi duymadığı, birbirlerine bakmadığı panik sırasında dedesini kaybetmişti. Geniş avlunun içinde de, dışında da birbirlerinin üzerine yığılıp kalan, birinin gözlerini açıp gökyüzüne baka kalan, bu kadar ölü insan üzerinden basacak yer zor bulup, çaresizce üzerlerinden atlamışlardı. Bu kadar ceset arasında dedesi yoktu. Nereye gitti o zaman! (s. 108)

İstilanın hüküm sürdüğü öz vatanına yabancılaşan Tegimbay, dedesini bulmayı ister ancak bulamaz. Tegimbay gibi binlerce insan eşinden, dostundan kopar. Büyük bir kayıp yaşayan halk için mekân labirentleşir; “giderken halkın sayısı 138 idi, ertesi gün saat 10:00 gibi Bişkek'e sadece 35'i ulaştı” (s. 109). Bu sayısal veriler halkın nasıl bir kırgına maruz kaldığının göstergesidir. Rusların yaptığı kıyım bir halkın varlık alanının nasıl hiçe sayıldığını, değersizleştiğini anlatır. Kasimbekov, yıllarca unutturulmak istenen soykırıma, sayısal verileri de kullanarak, belgelere başvurarak açıklık getirir.¹⁹⁹

Cayloobay romanın önemli karakterlerinden biridir. Kırgız kimliğinin koruyucu ve davını sağlaması yönüyle önemli bir görevi vardır. Rus katliamından Çin'e doğru kaçan grupta ailesiyle birlikte olan Cayloobay, zirveye geldiklerinde buzlu zeminden geçemeyecekleri anlaşılınca halkının yok olmaması için canını verir;

Ben boşuna ölmüyorum. Benim için ağladığınızı, üzüldüğünüzü görüyorum, duydum. Canım da ruhum da rahat edecek! Lyuba, Taylak'a başını yaslayarak ağlıyordu. Amca elbisesini çıkardı. İki elini kaldırıp kendisi dua etti. Amin, Allahu Ekber. Buna kimse bakamadı. Yavaş sezdirmeden işi bitirdiler. Yaşlı amca ses bile çıkaramadı (...) Hemen onu parçaladılar. Et daha soğumadan merdiven yaptılar. (s. 122)

Halkı kurtulsun, soyları tükenmesin diye canını hiçe sayan Cayloobay, “başkaları için var olma”²⁰⁰ deneyimini gerçekleştirir. Cayloobay, gösterdiği cesaret ve kahramanlıkla halkının gelecek umudu olur. O, değerlerine sıkı sıkıya bağlı, insani değerleri ağır basan bir halk kahramanıdır. Gözünü bile kırpmadan geçitte sıkışıp kalan halkının kurtuluşu için canını vermesi onun karakteri hakkında bilgi verir. Romanda başkişi kadar olmasa da temsil ettiği değerler bakımından üzerinde durulan bir kişi olan Cayloobay, Kırgız halkının temsilcisidir.²⁰¹

Ürkün olayı, unutturulmaya çalışılsa da Kasimbekov gibi milli duyguları eserlerinde işleyen yazarlar bu kanlı yılları anlatırlar. K. Bayalinov, Kıyım Ötkööl (Zor Günler) adlı eserinde halkın kırılışını romanlaştırır.

¹⁹⁸ Azap, a.g.e., s. 204.

¹⁹⁹ Azap, a.g.e., s. 192.

²⁰⁰ Laing, a.g.e., s. 86.

²⁰¹ Azap, a.g.e., s. 197.

Kırgız şair ve yazar Aalı Tokombayev de ilk yazıldığı dönemde yasaklanan Kanduu Cıldar (Kanlı Yıllar) adlı eserinde Rus zulmünü tüm çıplaklığıyla anlatır. İshak Şaybekov da “Kayran El” (Gariban Halk) mazumesinde²⁰² o dönemi şiirsel bir üslupla anlatır. Daha birçok eser o döneme ışık tutarken, Kasımbekov, bağımsızlıktan sonra yazdığı Kırgın romanında onlarca mektup, soy kütüğü belgesi gibi tarihi belgelere yer vererek ürkün trajedisini romanlaştırır.

Kırgın romanı bir anlamda Kasımbekov’un 80 yıllık Rus işgalini işlediği romanlarının devamıdır. Kırılan Kılıç romanında Rusların Türkistan topraklarına gelişi, Baskın romanında kanlı savaşlarla süren bir işgal süreci, Kırgın romanı halkın yok oluş öyküsü anlatılır. Yazarın son romanı Diriliş ise, bir halkın küllerinden doğuşu üzerine kurgulanır.

Romanın sonunda 1916 Ürkün olayının yani büyük “kırgın”ın kabul edildiğini yazan Kasımbekov, şu anekdotu nakleder;

Rus olmayan yerli halkı aşağılama siyaseti Rus padişahların kendileri seçtikleri; Dyumagol, Rasford, Kaufman, Kolpakovskiy, Kuropaykin, onlardan sonraki askerler İvanov, Folbaum, Ivanov, daha sonraki merdivende duranlar Rımşeviç, Gribanovskiy, Bakureviç, Getsig gibiler istedikleri gibi yürüttüler. Son olarak bu siyaseti Rus yöneticileri bile kullanmışlar. (s. 184)

A. F. Kerensky’nin yazısını romanın sonuna not düşen Kasımbekov, binlerce masum insanın sorumlusu olarak başta Rus Çarı olmak üzere, onun görevlendirdiği komutanlar ve yöneticiler olduğunun altını çizer.

SONUÇ

Kırgın romanı Kasımbekov’un edebiyatın sansür ve baskıya uğramadığı bir dönemde kaleme alınan bir romanı olduğu için, tarihi olaylara daha açık bakabildiği eserdir. Rusların yaptığı katliamları, köyleri yakıp yıkmalarını ve kaynaklara göre yüzbinlerce Kırgız’ın öldürmeleri sebebiyle eser, trajik bir roman özelliği taşır.

Bir halkın yaşadığı büyük trajediler büyük kahramanlar doğurur. Roman bu bakımdan tarihte yer edinmiş kahramanların hayatları üzerine kurgulanarak olaylar arasında anlam ilgisi sağlanır. Yazarın konu ve içerik olarak birbirinin devamı şeklinde kaleme aldığı Kırılan Kılıç ve Baskın romanlarındaki önemli kahramanlar Şabdan, Baytik ve Kurmancan Datka Kırgın romanının da merkezindedir.

Kırgın romanını bir tarih kitabı yazıyormuşçasına oluşturan yazarın amacı olayları kurgularken nesnel tarihten yararlanarak yaşanan trajediyi açıklığa kavuşturmasıdır. Kırgın bu doğrultuda bir dönemin gizlenmek istenen, üstü örtülen ürkün katliamını ve yaşanan kanlı savaşları/çarpışmaları belgelere dayandırılarak günümüze taşıma amacı taşır.

KAYNAKÇA

1. AZAP, Samet (2016), Tölögön Kasımbekov, İnsan ve Eser, Bengü Yayınları: Ankara.
2. BON, Gustave Le (2012), Kitleler Psikolojisi, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayınları: Ankara.
3. BOURNEUR, Qellet; ROLAND, Real (1989), Roman Dünyası ve İncelemesi, Çev. Hüseyin Gümüş, K.B.Y: Ankara.
4. DIYKANBAYEVA, Mayramgül (2014), “1916 Yılındaki Kırgız Milli Mücadelesi: Ürkün”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi** Sayı: 3/3 2014 s. 112-126, TÜRKİYE International Journal of Turkish Literature Culture Education Volume 3/3 p. 112-126, TURKEY.
5. FÜSUN Kara (2011), “1916 Kırgız Büyük İsyanı: Ürkün”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages and History of Turkish on Turkey** Volume 6/2 Spring, p 537-546, Turkey.
6. KARASUYUULU, H (1993), “1916 Cıldağı Kötörülüş Cönünde”, **Ürkün**, Bişkek.
7. KASIMBEK, Tölögön (2004), Kırgın, Biyiktik Basması: Bişkek.

²⁰² Dıykanbayeva, a.g.e., s. 121.

<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2018; Cilt: 10/YAZ, Sayı: 39
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed, Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2018; Volume: 10/SUMMER, Issue: 39
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

8. KODAMAN, Bayram (2012), “Causes of the Urkun: The Genocide of 1916”, SDU Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, Sayı: 26.
9. LAİNG R, D (2012), Bölünmüş Benlik, Çev. Ergün Akça, Pinhan Yayınları: İstanbul.
10. MAHMÛD EL Kâşgarî (2007), Divanü Lugatit Türk, Kabalcı Yayınları: İstanbul.
11. MOLDOKASIMOV, K. S. (2012). Erkindik Üçün Küröştün Baraktarı cana Sabaktarı, 1916 Cıl. Azattık Kötörölüşü, Biyiktik Yayınları: Bişkek.